

19. POWSTANIE WARSZAWSKIE

1. Powstanie i rozwój obozu polskiej lewicy komunistycznej.

Organizacje lewicy komunistycznej aktywowały swoją działalność na ziemiach polskich po agresji III Rzeszy na ZSRR. Połączyły się one w organizację o nazwie Związek Walki Wyzwoleńczej, na czele której stanął **Marian Spychalski**. Wobec olbrzymich postępów armii niemieckiej na froncie wschodnim postanowiono na ziemiach polskich utworzyć organizację lewicy sterowaną z ZSRR, która pomogłaby w walce z Niemcami, a jednocześnie przejęła kontrolę nad żywiołowo tworzącymi się lewicowymi organizacjami konspiracyjnymi. W Moskwie powstała **Grupa Inicjatywna**, w skład której weszli: **Marceli Nowotko, Paweł Finder i Bolesław Mołojec**. W grudniu 1941 roku Grupa Inicjatywna została przerzucona na terytorium kraju. W styczniu jej przedstawiciele spotkali się z działaczami Związku Walki Wyzwoleńczej, skutkiem czego było **powołanie w Warszawie Polskiej Partii Robotniczej (PPR) 5.01.1942 r.** Jej ramieniem zbrojnym została **Gwardia Ludowa (GL)**, która rozpoczęła walkę z niemieckim okupantem już w maju 1942 r. Pierwszym oddziałem partyzanckim GL był oddział „Małego Franka”. Do końca 1942 roku na ziemiach polskich działały już 24 oddziały GL.

2. Stosunek obozu londyńskiego do lewicy komunistycznej w kraju i w ZSRR

Początkowo pomiędzy PPR a obozem londyńskim toczyły się rozmowy dotyczące wstąpienia PPR i GL w struktury Polskiego Państwa Podziemnego. Po zerwaniu stosunków między ZSRR a rządem emigracyjnym w kwietniu 1943 roku, Delegatura Rządu na Kraj uzależniła przyjęcie PPR i GL w struktury PPP od spełnienia kilku warunków (m.in. potępienia zbrodni w Katyniu). PPR zależna w pełni od Moskwy nie mogła zgodzić się na te warunki. Dlatego też rozmowy zostały zerwane – drogi obozu londyńskiego i PPR rozeszły się. Od jesieni 1943 r. PPR dążyła do utworzenia obozu lewicy, który skupiałby wszystkie organizacje i ugrupowania lewicowe na ziemiach polskich (próba utworzenia tzw. demokratycznego frontu narodowego). Celem ostatecznym było utworzenie ośrodka władzy podziemnej wokół PPR, który byłby konkurencją w stosunku do władz podziemnych podległych rządowi emigracyjnemu (PPP).

3. Powstanie Krajowej Rady Narodowej (KRN)

Skutkiem zjednoczenia obozu polskiej lewicy komunistycznej było **utworzenie w nocy z 31.12.1943/1.01.1944 r. Krajowej Rady Narodowej (KRN)**, na czele z **Bolesławem Bierutem**. KRN stała się ośrodkiem opozycji wobec rządu emigracyjnego na ziemiach polskich (nie uznawała legalności polskich władz na emigracji – prezydenta, rządu i rady narodowej). Celem KRN było przejęcie władzy w Polsce po wkroczeniu Armii Czerwonej.

Gwardię Ludową przemianowano na **Armię Ludową (AL)**, której dowódcą został **gen. Michał „Rola” Żymierski**.

Podsumowując można stwierdzić, że od jesieni 1943 r. obóz londyński i obóz lewicy podjęły rywalizację o władzę nad przyszłym państwem polskim.

4. Rząd emigracyjny wobec wkraczającej Armii Czerwonej.

a) plan „Burza”

Sytuacja polityczna i militarna na przełomie 1943/1944 r. uległy znacznym zmianom. Armia Czerwona ostatecznie przejęła inicjatywę i rozpoczęła usuwanie armii niemieckiej z terytorium ZSRR. Należało się spodziewać się, że wkroczy również na ziemie przedwojennego państwa polskiego. Rząd emigracyjny musiał się liczyć z taką sytuacją i odpowiednio się do tego przygotować. Miał temu służyć **Plan „Burza”** ogłoszony w **listopadzie 1943 r.** Zakładał on walkę o suwerenne państwo polskie na drodze powszechnego powstania zbrojnego. Rozkazano AK przeprowadzić liczne akcje sabotażowo – dywersyjne do czasu wkroczenia Armii Czerwonej na ziemie polskie. Miały one stanowić demonstrację siły a jednocześnie być zaprzeczeniem głoszonych przez lewicę oskarżeń, że AK „stoi z bronią u nogi”. Następnie plan zakładał, że w momencie odwrotu armii niemieckiej z ziem polskich rozpoczyna się lokalne powstania wskutek których AK i Delegatura przejmą władzę na tych obszarach i przywitają wkraczającą Armię Czerwoną jako

gospodarze i wraz z Armią Czerwoną będą wyzwalać ziemie polskie. Akcja „Burza” objęła głównie obszar Kresów Wschodnich (Wołynia, Galicji Wschodniej, Wileńszczyzny).

Na obszarze Wołynia AK walczyła z Niemcami i z Ukraińcami z UPA (Ukraińska Powstańcza Armia), która wymordowała około 100 tys. Polaków, chcąc terrorem wymusić opuszczenie tych ziem przez ludność polską. AK powołała 27 Dywizję Piechoty, która walczyła u boku Armii Czerwonej. Po wyzwoleniu Wołynia żołnierzy zmuszono do wstąpienia do 1 Armii Wojska Polskiego gen. Zygmunta Berlinga bądź zesłano w głąb ZSRR.

W lipcu 1944 r. na Wileńszczyźnie oddziały AK pod dowództwem ppłk Aleksandra Krzyżanowskiego „Wilka” wraz z Armią Czerwoną zdobyły Wilno (akcja „Ostra Brama”), a w Galicji oddział pod dowództwem płk Władysława Filipkowskiego wyzwolił Lwów. W obu przypadkach po zdobyciu miasta oficerowie zostali aresztowani, a żołnierze rozbrojeni przez Armię Czerwoną. Łącznie podczas Akcji „Burza” około 50 tys. żołnierzy AK zostało aresztowanych przez NKWD.

b) powstanie Rady Jedności Narodowej

Wobec wkraczania Armii Czerwonej od stycznia 1944 roku na ziemie, które przed 1939 rokiem były obszarem II RP, oraz ze względu na powstanie KRN, rząd emigracyjny podjął kolejne decyzje. **15 marca 1944** r. powstała na ziemiach polskich **Rada Jedności Narodowej (RJN)**, która miała być namiastką polskiego parlamentu w warunkach okupacji. W skład RJN weszły wszystkie ugrupowania emigracyjne: SP, SL, PPS-WRN i SN. RJN przejęła więc funkcje poprzednich reprezentacji politycznych działających w strukturach PPP i jednocześnie była konkurencją dla lewicowej KRN. Rada Jedności Narodowej Ogłosiła swój **program „O co walczy naród polski”**, w którym sprecyzowała kształt powojennej Polski; program ten miał być konkurencyjny względem programu lewicy.

26.04.1944 r. Delegat Rządu na Kraj został wicepremierem rządu emigracyjnego, a jego trzech zastępcy zostali ministrami. Chciano w ten sposób zaakcentować związek między Delegaturą, a rządem londyńskim i podnieść rangę władz działających w okupowanym kraju. Jednocześnie wydano dekret „O tymczasowej organizacji władz na terytorium RP”, na mocy którego określono zasady ujawniania się administracji państwowej na ziemiach polskich (administracji która działała w ramach PPP).

5. Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego 21.07.1944

a) powstanie Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego (PKWN)

20.07.1944 r. o jego powstaniu zdecydowali w Moskwie przedstawiciele KRN, ZPP i CBKP gdy Armia Czerwona miała przekroczyć linię Bugu (Linia Curzona). Przewodniczącym PKWN został **Edward Osóbka-Morawski**. Pierwszą siedzibą PKWN był Chełm Lubelski, a później Lublin.

b) program - Manifest PKWN z 22.07.1944 r.

Program umiarkowany pod względem politycznym, społecznym i gospodarczym, by nie zrazić społeczeństwa polskiego:

- ustrój niepodległej Polski będzie oparty na konstytucji marcowej (1921) do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego
- jedynym źródłem władzy jest KRN (władza ustawodawcza); władzą wykonawczą jest PKWN do czasu zwołania Sejmu Ustawodawczego; rząd polski w Londynie został uznany za nielegalny
- na obszarach wyzwolonych władzę miały przejąć wyznaczone organy – administracja okupacyjna i granatowa policja mają zostać rozwiązane
- polityka zagraniczna po wojnie miała się opierać na ścisłej współpracy z ZSRR i Czechosłowacją oraz na sojuszu z Wielką Brytanią, Francją i USA
- uznano konieczność przeprowadzenia reform społeczno – gospodarczych (tj. głównie reformy rolnej)

W Manifestie nie wspomniano o kolektywizacji rolnictwa ani o całkowitej nacjonalizacji przemysłu i gospodarki, gdyż chciano uzyskać poparcie społeczeństwa polskiego – wielkie przedsiębiorstwa

miały przejść pod tymczasowy zarząd państwa – domniemanie, że mają powrócić do swoich prawowitych właścicieli.

- c) **27.07.1944** – porozumienie PKWN z ZSRR w sprawie granicy. PKWN uznał linię Curzona za wschodnią granicę państwa polskiego; ZSRR udzieli państwu polskiemu poparcia w sprawie zachodniej granicy na Odrze i Nysie Łużyckiej.

Armię Ludową przekształcono w Ludowe Wojsko Polskie. Nowe władze wspierało NKWD I Milicja Obywatelska (MO).

Na ziemiach wyzwolanych wprowadzono nową administrację terenową – urzędy wojewódzkie i starostwa powiatowe.

6. Powstanie Warszawskie 1.08. - 2.10.1944 r.

a) geneza powstania

przyczyny wojskowe :

- administracja niemiecka wydała zarządzenia ewakuacyjne w związku ze zbliżaniem się Armii Czerwonej do Warszawy,
- istniała obawa, że Warszawa zostanie przekształcona w twierdzę,
- powstanie miało być również elementem akcji „Burza”; głównym celem AK było wywołanie powstania zbrojnego obejmującego cały kraj. W ówczesnych warunkach było to jednak niemożliwe. Wybuch powstania w Warszawie chociaż w części realizowałby przygotowywane wcześniej plany;

przyczyny polityczne:

- obawa przed oszczerczą propagandą komunistyczną. (Lewica komunistyczna oskarżała AK o nie podejmowanie bezpośredniej walki z okupantem niemieckim). Powstanie miało świadczyć o tym, że głoszone przez komunistów oszczerstwa nie są prawdziwe,
- od momentu powstania PKWN na ziemiach polskich istniały dwa ośrodki władzy: (1) podlegający rządowi emigracyjnemu, reprezentowany przez Delegaturę Rządu na Kraj, Delegata, Radę Jedności Narodowej oraz Armię Krajową; (2) podlegający lewicy komunistycznej reprezentowany przez Krajową Radę Narodową, PKWN oraz Armię Ludową (WP). Armia Krajowa otrzymała zadanie zdobycia stolicy by umocnić pozycję rządu emigracyjnego w walce o władzę na ziemiach polskich,
- powstanie miało być elementem przetargowym podczas rozmów w Moskwie, które prowadził premier rządu emigracyjnego Stanisław Mikołajczyk,
- Armia Ludowa od 29.07.1944 r. rozpoczęła akcję propagandową wzywając ludność Warszawy do walki. AL chciała by powstanie wybuchło z jej inicjatywy w momencie zbliżania się Armii Czerwonej do Warszawy. Gdyby do tego doszło AL zdobyła by przewagę polityczną.

b) przebieg Powstania Warszawskiego

Zgodnie z planem powstańcy chcieli opanować kluczowe punkty w mieście i utrzymać je do momentu wkroczenia Armii Czerwonej. Powstanie wybuchło **1 sierpnia 1944 r. o godzinie 17.00. (godzina W)**. Nie udało się zdobyć wielu punktów strategicznych m.in. mostów na Wiśle. Po czterech dniach walk powstańcy kontrolowali Śródmieście, część Woli, Stare Miasto, Powiśle, Mokotów i Żoliborz.

5 sierpnia rozpoczął się kontratak niemiecki, na skutek którego Stare Miasto zostało odcięte od Śródmieścia. Do 11 sierpnia Niemcom udało się wyprzeć powstańców z Ochoty; trwały nadal walki na Żoliborzu, Mokotowie i w Śródmieściu.

Nie powiodła się próba przedarcia oddziałów AK z Puszczy Kampinoskiej na Stare Miasto, z którego powstańcy wycofali się kanałami.

Na początku września padło Powiśle, a w połowie września Niemcy zaatakowali Czerniaków. Około 17 września Niemcy kontrolowali cały zachodni brzeg Wisły. Wówczas rozpoczął się atak niemiecki na Mokotów, który bronił się 3 dni.

30 września skapitulował Żoliborz. Ostatnią dzielnicą miasta, która broniła się do 2 października było Śródmieście. Wówczas dowódca AK gen. Tadeusz „Bór” Komorowski podpisał kapitulację. Powstanie upadło po 63 dniach.

c) mocarstwa wobec powstania

- ZSRR – Stalin chciał by AK wykrwawiła się w powstaniu. Powstrzymał ofensywę Armii Czerwonej i wznowił ją dopiero we wrześniu – Rosjanie zajęli Pragę 14.09. Żołnierze 1 Armii Wojska Polskiego przeprowadzili desant na zachodni brzeg Wisły i zdobyli przyczółek na Czerniakowie. Zostali stamtąd wycofani, a gen. Berling został zdjęty ze stanowiska. ZSRR nie zgadzał się również na lądowanie alianckich samolotów za linią frontu by zatankowały paliwo (zgodzono się na to dopiero w drugiej połowie września);
- Wielka Brytania – wspierała powstanie poprzez organizowanie zrzutów broni i amunicji. Nie były one jednak liczne ze względu na duże straty wśród maszyn i konieczność zabierania paliwa na drogę powrotną do Włoch. Zrzuty często dostawały się w ręce niemieckie. USA i W. Brytania ogłosiły decyzję o uznaniu powstańców za żołnierzy alianckich, wymuszając na Niemczech przestrzeganie konwencji genewskiej.

d) przyczyny upadku powstania:

- bardzo duża dysproporcja sił,
- brak wsparcia ze strony Armii Czerwonej, na co liczyły władze powstańcze w momencie wybuchu powstania,
- brak systematycznych zrzutów broni ze strony aliantów,
- pogarszająca się sytuacja ludności Warszawy również miała olbrzymi wpływ na decyzję o kapitulacji. Brak wody, prądu, żywności, lekarstw zmusił powstańców do podjęcia tej decyzji. Nie chciano dalej narażać ludności cywilnej, która przecież w dużym stopniu wspomogła powstańców.

e) bilans Powstania Warszawskiego

- w powstaniu śmierć poniosło 17,2 tys. żołnierzy AK, 3,5 tys. żołnierzy Dywizji im. Tadeusza Kościuszki, zginęło około 5 tys. żołnierzy polskich, ok. 25 tys. żołnierzy niemieckich
- zginęło ok. 180 tys. osób cywilnych (mieszkańców Warszawy). Miasto było bardzo zniszczone (w ok. 80%).
- Ludność cywilna musiała opuścić Warszawę gdyż Hitler rozkazał zrównać miasto z ziemią. Miała to być kara dla zbuntowanego miasta. Wysiedlono 650 tys. osób, które zamknięto w obozach, wysłano na roboty do Rzeszy bądź rozpuszczono po GG.
- powstanie zakończyło się klęską polityczną i militarną gdyż nie udało się osiągnąć żadnego z wyznaczonych celów,
- Stalin zrezygnował ze swoich planów utworzenia republiki rad na ziemiach polskich i wcielenia Polski do ZSRR.

SKRÓTY:

PPR – Polska Partia Robotnicza

ZPP – Związek Patriotów Polskich

CBKP – Centralne Biuro Komunistów Polskich

GL – Gwardia Ludowa

KRN – Krajowa Rada Narodowa

AL – Armia Ludowa

PPP – Polskie Państwo Podziemne

UPA – Ukraińska Powstańcza Armia

RJN – Rada Jedności Narodowej

PKWN – Polski Komitet Wyzwolenia Narodowego

NKWD – Ludowy Komisariat Spraw Wewnętrznych (służby bezpieczeństwa ZSRR).

MO – Milicja Obywatelska.

LWP – Ludowe Wojsko Polskie

GG – Generalne Gubernatorstwo